

Te is lehetsz szörnyeteg

A történelmi regény mülthamisítás.

Mint minden történelmi tárgyú műalkotás. A mülthamisítás legális, explicit és értékes formája. Explicit, hiszen a fikció az fikció, a történelem pedig nem fikció. Ez nem csupán azt jelenti, hogy a mű cselekménye nem esik egybe a valóságban lejátszódott történésekkel, hanem azt is, hogy az egy fikciós műfaj logikája szerint alakul.

De persze ezen az alapon azt is mondhatjuk, hogy a jelenben játszó mű jelenhamisítás. Mivel az is fikció. Csak az a különbség, hogy a jelen nyitott, a múlt zárt. Ezért másképp érzékeljük a fikciósítását.

Minden műalkotás jelen-, illetve, ami ugyanaz, jövőérdekű. A műalkotó hatni akar. Az motiválja alkotásra, ami őt és világát a jelenben bántja, a jövőben bánthatja. (A l'art pour l'art öncsalás.) A történelmi regény tehát jelenérdekű mülthamisítás. Egyfelől. Másfelől a jelen és a múlt kitágítása, közös szerkezetbe emelése, absztrahálása; a jelen alapproblémáinak kiemelése a jelenhez kötődő konkrétumokból; az idők nagy távlatában makacsul ismétlődő alapproblémák közös gyökérzetének kiásása.

A fikciós mülthamisítás mértéke azonban nem közömbös és értékelése az időben változó. Aszerint, ahogy a korszellem és a történettudomány alakul. Egészen más volt Katona, Shakespeare, Szophoklész, Homérosz korában, és más ma. Ma elvárható, hogy a történelmi regény belül maradjon azokon a határokon, ame-

lyeket a történettudományban élő változatok és feltevések kijelölnek. Az alkotó leginkább a történettudomány által hozzáférhetetlen személyes rétegekben élheti ki fikcióteremtő szabadságát.

Ez két dolgot jelent. Egyrészt azt, hogy a történettudomány által adott mozgásteret kell kihasználni arra, hogy a jelen alapproblémáinak a szerkezetét belelássák a múltba, másrészt azt, hogy a személyes rétegekben kell elmélyíteni a történetet úgy, hogy pusztá allegóriánál több legyen.

Rakovszky Zsuzsa új regénye, amely a münsteri anabaptista forradalom három évét (1532–1535) fogja át (*Az idők jelei*, Magvető, 2022, 320 o.), mindennek tökéletesen megfelel.

(A történelmi paródiára persze ezek a megkötések nem vonatkoznak, mert annak történetiségét nem kell komolyan venni. Friedrich Dürrenmatt történelmi paródiát írt ugyanerről a forradalomról *Újrakeresztelők* címmel, s abban Franz von Waldeck herceg, Münster püspöke, aki a münsteri események idején a negyvenes éveiben járt, így mutatkozik be: „99 éves, 9 hónapos és 9 napos. Mindkét lábam béna már vagy egy évtizede. Ahogy ez olykor megtörténik a korombeliekkel. Folyékonyan beszélek latinul, görögül, szeretem Homéroszt, Lukiánoszt. De legjobban szeretem a haszontalan komédiákat. Színésztársulatom a legjobb s a legrágább a német-római szent birodalomban. Életünk bohózata. Keserű bukdácsolásunk a való elől menekülve, vagy épp kutatva utána.

A színpadi deszkán könnyű lesz, tánc lesz, nevetés lesz, jóízű borzongás. Kik együtt játszunk a létet, bűnbe szövődve, vétkek cinkosai. Kell nekünk a csalódás néhány laza órán, hogy csak nézők vagyunk...”)

Ennek az anabaptista forradalomnak a célképzete szerint Münster a világforradalom kiindulópontja, tehát a világ középpontja. Az új Jeruzsálem, ahol megszületik az új világ. Az egész addigi világ ellentéte. A hazugság, egyenlőtlenség, igazságtalanság, istentelenség világával szemben az igazságé, az egyenlőségé, az egy igaz Istené. A város uralkodója a világ uralkodója lesz, mely az emberiség arra érdemes, igazhívó részét átvezeti a megváltott, magasabb rendű, tökéletes világba, mely hamarosan eljövend. Münster tehát egy teljességigényű, azaz totalitárius forradalom színtere.

Amit egy történelmi regény bízvást megtehet a történésszel szemben, az a kimetszés. Ennek a három évnek a kimetszése a reformáció folyamatából. Abból a folyamatból, amelyben a polgárosodó, urbanizálódó Európa kiemelkedett a feudalizmusból, vagyis a központosított egyház által uralt rendből. A reformáció antifeudális és polgárosító mozgalom volt fő tendenciája szerint. A perifériáján jelentek meg az éppoly polgárelenes, mint antifeudális, kommunisztikus mozgalmak, mint amilyen a münsteri anabaptista forradalomban kicsúcsozott. Ebben a kimetszésben egybetoldódik, amit az anabaptista forradalom egybetol: a katolikusok és a mérsékelt protestánsok. Személyesen jelen vannak a regényben az anabaptista forradalom vezető történelmi alakjai, Bernhard Knipperdolling, Bernhard Rothman, Jan Matthyson, Leydeni

János, azaz Jan Bockelson). (Többféle formában léteznek ezek a nevek, én itt úgy írom őket, ahogy a regényben vannak.) A költői művéből vett részletekkel a történet korabeli krónikása, Hermann von Kerssenbroch is jelen van, de a forradalmat leverő Franz von Waldeck püspök nincs. Azt sem tudjuk meg róla, hogy nem volt sem a mérsékelt protestantizmus, sem a polgári fejlődés ellensége. De ez itt, a történetnek ebben a kimetszésében valóban nem is érdekes.

Az élete jelentős részét kommunistaként megélő és protestáns drámáit kommunistaságának válságában író Sütő András színműveiben például más a kimetszés. Nála a mainstream protestáns forradalom elnyomásba torzuló konszolidációjában pusztul el a szabadgondolkodó Szervét Kálvin által a *Csillag a máglyánban*, és a polgári erényeket hordozó Kolhaas Mihály Luther jóváhagyásával a *Lócsiszár virágvasárnapjában*.

Liza, a történet krónikása ideális elbeszélő pozícióban van. A regényíró tökéletes választása. Néma, még beszédképessége visszatérése után is némaként él tovább, tehát mindenki gátlás és félelem nélkül megszólalhat előtte. Mindent látó, mindent halló szolgáló. A forradalom középpontjában álló Knipperdolling ház cselédje, és magának Bernard Knipperdollingnak törvénytelen, megvetett, megtagadott, serdülő korában többektől megerőszkolt gyermeke, aki végképp elárulván apja házába menekül, természetesen nem a ház urának gyermekeként, hanem apja által titkolt lelkifurdalással befogadott cselédként. Később a forradalom prófétája, Münster, az Új Jeruzsálem leendő királya teszi szertőjévé a kiszolgáltatott leányt.

A münsteri totalitárius forradalmi terror éveiről kellő távolságból, öregkorában mesél.

Kezdetben volt a hit és az áhítat. A hazugság és álságosság tengerében megszólalt a tiszta hit hangja, és a lelkek megemelkedtek. Ennek az emelkedésnek súlya van. A könyv hátoldalára is ezt emelték ki: „Azután a gyülekezet fölemelkedett ültéből és énekelni kezdett. Németül a megszokott latin helyett. Szálegyenesen álltunk, az arcok kipirultak, a zsoldár úgy harsogott és zúgott, mint azok a kürtök hajdanában, amelyek szavától leomlottak Jerikó falai. Nekem is mozgott az ajkam, ha hang nem is jött ki a torkomon, tátogattam némán. De azért engem is magával sodort az érzéseknek ez az áradása, amely mint valami óriási hullám emelt föl mindnyájunkat a földi élet szennyje és ezerféle kicsinyes gondja fölé, mind magasabbra, mintha arra a néhány percre megnyílt volna előttünk egy ajtó, és mi bepillantottunk volna a mennyek országába.” Ezt az áhítatot Rothmann prédikációja váltotta ki. Aki csak prédikátorra, ideológusra a forradalomnak, de nem látnokra, nem kultuszba emelt vezére. Meggyőződése tehetetlenségi erejénél fogva, belső ellenállását leküzdve szolgálja a terrort. Amikor az ő hatására égetik a Münster főtemplomának, a Szent Lambertnek a sekrestyéjében talált drága, bőrkötéses fóliánsokat, akkor a többi drágasággal, például az arannyal átszőtt miseruhák tömegével együtt hamvasztják el a betűt. Nem az írást, hanem a hivalkodó, a népből kisajtolta, az Írás szavának ordítva ellentmondó luxust pusztítják. Nem úgy, mint a kiteljesedő terror idején, amikor parancsára a szellemi és lelki szabadsá-

got égetik el a könyvekkel a Biblián kívül minden szellemi terméket az ördög művének minősítő terrorvezér parancsára.

A pátoszban nincsenek distinkciók. A gazdagságellenesség pátosza egybevon minden vagyont eredetétől, forrásától függetlenül.

„Titeket, gazdag és tekintélyes polgárokat – a »gazdag« és »tekintélyes« szavakat sziszegő gúnnyal ejtette ki –, túlságosan lefoglalnak az e világi gondok, és nincs szemetek az idők jeleire! [...] Az új Jeruzsálemben nem lesz gazdag, sem szegény, a képmutató farizeusoknak nem lesz többé tekintélyük... És akinek ez nem tetszik, annak nincs helye ebben a városban!” Ezekkel a szavakkal szakít testvéreivel Knipperdolling, a kevésbé tehetséges, a vagyonosságban csak ügyesebb kezű testvérei által megtartott kereskedő. A testvérei pedig – maguk is püspökellenes lutheránusok – önmaguk öntudatos védelmén túl a szegénységet, a menekültséget a dologtalansággal és erkölcstelenséggel azonosítják: „Nekünk nincs itt helyünk? Nekünk?... Tisztességes, adófizető polgároknak, akiknek a családja nemzedékek óta itt él? Hát akkor kinek van? Annak a jöttment népségnek, amelyik csak azért tollakodott ide, hogy a mi nyakunkon élösködjék, és fölélje, amit fáradtságos munkával létrehoztunk?” Azoknak lenne kizárólagos létjoguk a városban, „akik jobb szeretnek az utcán lődörögni, okoskodni, meg összfogódzva táncolni, mint a földjükon vagy a műhelyükben dolgozni”. A válasz: „És talán nincs igazuk? Emlékezz csak, mit mondott a mi Urunk az ég madarairól meg a mezők liliomairól! És hogy megfeddte a

szorgalmas Mártát és megdicsérte Máriát, aki az Ő lábánál ült és hallgatta őt?”

A féligazságok összecsapása kivezet a terror nélkül fenntartható, konzolidált, az e világi vágyakat és szükségleteket tekintetbe vevő társadalmi létből, a tekintélyes polgárokat pedig kiveti a városból.

A két testvér az ellen tiltakozott Bernard Knipperdollingnál, hogy hozzákényszerítse a lányát Jan Bockelsonhoz, azaz Leydeni Jánoshoz, az új Jeruzsálemet vizionáló látnokhoz.

Ebben a hozzákényszerítésben Knipperdolling is, Bockelson is keményen őrzi, magától értetődőnek tekinti a feudális és az akkori polgári rend morálját, amely a nőket apjuk és férjük tulajdonának tekinti.

Amikor az anabaptisták nagy prófétája, Jan Matthyson Németalföldről menekülve megérkezik Münsterbe, megérkezik vele a kérdés, miként kell üdvözölni őt, az Úr felkent prófétáját. Amikor belépett, a jelenlévők „először tétován egymásra pillantottak, aztán kérdően Janra (Leydeni Jánosra – R. S.) néztek, hogy most hát mi is a teendőjük. És Jan meg is mutatta nekik: fél térdre ereszkedett, és kezet csókolt Matthysonnak. A többiek újabb pillantást váltottak, aztán követték Jan példáját: Henry Roll és Redeker lelkesen, Tilbeck és a gazdám némileg kelleetlenül. Matthyson nem vonta el a kezét, de nem is viszonzta az üd-

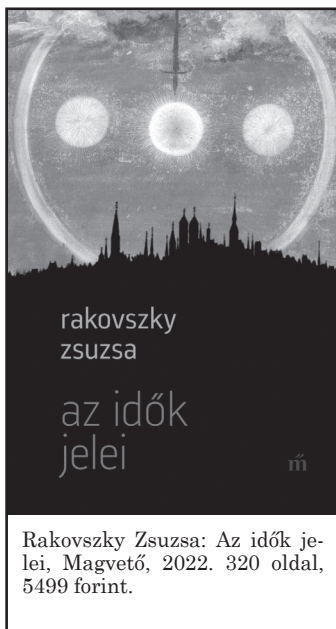
vözlést, elnézett valahová az üdvözlésére sietők feje fölött, és mintha némi türelmetlenséget láttam volna az arcán.”

A kézcsók, ami a pápának és főpapoknak jár, a feudális függőségi viszony szimbóluma. De miként kell e függőség ellen vezető nagy vezető nagyságának, magasan felettünk állásának elismerését, a hozzá való hűséget kifejezni? Ugyanúgy talán mégsem. Vagy mégis? Mert a kézcsók jelentése nem önmagában van, hanem változik a kezek szerint, melyekre adják? Ennek eldöntéséhez felső iránymutatás kell. Ez némelyeket megszabadít a kételytől. A kételytől megszabadultak a lelkesek. A kételyeiket elnyomók a kelleetlenek. A próféta pedig azzal fejezi ki a neki járó kézcsók más-ságát, hogy nem viszonzza elfogadó, kegyes gesztussal, hanem kife-

jezi, hogy ezek a formalitások helyénvalóak, de ezen túl van a lényeg.

Ez a regényíró nagy lehetősége. Nem tudhatjuk pontosan, képszerűen, miként történt ez az üdvözlés, ki volt lelkes, ki kelleetlen, hogy reagált a próféta. De a leírás nagyon pontosan és árnyaltan jeleníti meg a gesztushoz való viszonyulás életszerű és tanulságos változatait.

Matthyson sürgetésére újválasztják azt a városi tanácsot, amelyben pápisták ugyan már nem, de mérsékelt lutheránusok még akadtak, s amelyben olyanok ültek, akik önkéntelenül is a város e világi javát

tekintették alapvető szempontnak, holott „olyan tanácsra van szükség, amelyik nem a test indulatját, hanem a lélek ösztökélését követi”! A fegyveres idegenek (vagyis a Németalföldről a hitük miatt kiüldözött menekültek) demonstratív jelenlétében megválasztották az immár vagyontalan kispolgárokból, kisiparosokból álló tanácsot, mely plebejus lett és súlytalan.

Az anabaptistákkal szembeni nyílt, ezért büntethető ellenállás megszűnt, s minél inkább megszűnt, annál inkább növekedett a forradalom vezetőinek és legelkötelezettebb híveinek félelme a potenciális ellenállástól, hiszen az láthatatlan és büntethetetlen. A pápisták már nem mertek egy rossz szót sem szólni az újrakeresztelők és prófétájuk ellen, „de Matthysont a pusztá létezésük tudata is úgy gyötörte, mint valami viszketegség, rüh vagy poloskacsipés. Ha nyíltan nem is szálltak szembe vele, gyanította, hogy gondolatban lázadoznak ellene..., és az örülésig ingerelte, hogy ezeken a gondolatokon ő sehogyan sem tud úrrá lenni.”

Ez a félelem módfelett indokolt volt, hiszen ugyancsak reális feltételezés, hogy a mindenholonnan kiszorított, elnyomott, legyalázott pápisták nem kedvelik azokat, akik ebbe a helyzetbe szorították és sátánfajzatnak hirdetik őket. A pápistákat egy szál vékony ruhában üzték ki a városból télvíz idején. Ez a mérsékelt anabaptisták érdeme volt, mert Matthysen eredetileg úgy vélte, hogy „meg kell ölni a hazugság atyjának ivadékait, mind egy szálíg!”

A kiűzés végrehajtói tehát bátor életmentőnek vélhették magukat. Igazolva láthatták tettük jogosságát azáltal is, hogy az újrakeresztelőket kivált Németalföldön, de nem csak

ott, börtönbe vetették, megkínózták, megkorbácsolták s meg is ölték, ha nem tagadták meg a hitüket.

A gyökeres városlakókkal szemben a frissen érkezettek, a helyiek szemében idegenek voltak az igaz hit leginkább autentikus és hiteles hordozói. Hiszen ők szenvedtek üldöztetést. Ők voltak, akik már újrakeresztelve érkeztek a városba. Ők kapták a fontos, bizalmi funkciókat. Hiszen ők voltak a legmegbízhatóbbak. Ha nem éppen csak ők. Ezáltal a forradalom arca is idegen lett a helybeliek szemében.

Az újrakeresztelők a megkeresztelkedés eredeti, bibliai, hitvalló értelmét kívánták visszaállítani. Istent ismerő, döntésre érett emberek vallják meg a keresztség fölvetelével Istenbe vetett hitüket szabad akaratukból. Az abszurdítások abszurdítása, hogy egy csecsemővel vetetik föl a keresztséget, aki élete első éveiben még Isten fogalmát sem foghatja fel.

Az anabaptista forradalom érdekei megkövetelték az újrakeresztelés ezen értelmének megtagadását és megcsúfolását. „Azt, aki mégiscsak a városban maradt, / újrakeresztelték néhány óra alatt: / bénát és beteget kicipeltek a térre, / hogy ott jeges vizet öntsenek a fejére, / s ha valaki tiltakozni talált, / szóltak: Választhatsz: ezt vagy a halált! / Aki nem volt elég erős, hogy útra keljen, / újrakeresztelték tulajdon lelke ellen.” Így idézi ezt Rakovszky Zsuzsa Keressenbrochtól, akit gyerekkorában a szüleivel együtt űztek el Münsterből.

A kényszerkereszteléssel újra ott tartottak, ahol a pápisták kiűzése előtt. A megfélemlítetten hallgató kényszerkereszteltekről ugyanúgy föl lehetett tenni józan ésszel, hogy gondolatban, némán, maguk között

ellenséges érzelmeket táplálnak, melyek cselekvéssé válhatnak, ha alkalom adódik rá. A tisztoztatásokkal párhuzamosan erősödött a mindenkire kiterjedő gyanakvás. Matthyson „egyfolytában, magából kikelve becsmérelte a münsterieket, mondván, Rothmant és gazdámát kivéve valamennyien hazugok és képmutatók. Egyes-egyedül az idegenekben bízott.” A számtalan rejtőzködő potenciális ellenséghez számtalan, hozzájuk közel álló besúgó kellett. Kerssenbroch verses krónikája szerint: „Matthyson arra oktatta a népet: / fiúnak az anyját, férjnek a feleséget, / szülőnek gyermekét, feleségnek a férjet, / ha az ellensége Isten ügyének, / s ezt bármelyik szava sejtetni engedi, / kötelessége följelenteni!”

Amikor azonban a püspök seregei megjelentek Münster falai alatt, a terrorizáltak egybeforrtak terrorizálóikkal, a kényszerkereszteltek a kényszerkeresztelőkkel. Mert egyazon várban, egyazon ellenség ostroma alatt álltak. Mindnyájan a városért dolgoztak, szenvedtek, harcoltak és haltak.

Jan Matthyson ennek a harcnak önkéntes vértanúja lett. Ő még valóban a hitéért gyakorolta a hatalmat és nem a hataloméért gyakorolta a hitét. Életével bizonyította, hogy hisz a próféciában, miszerint 1534 húsvétjának vasárnapján az Úr elsöpri az ő ellenségeit prófétája keze által. A próféta tizenkét társával, mint egykoron Gideon, legyőzi az ellenség hadat. Húsvét vasárnapján ki is tört Matthyson az erődített városból tizenkét követőjével. Valamennyit lemészárolták, Matthyson testét földarabolták, a fejét lándzsára tűzték, nemi szervét fölszögezték a város kapujára.

Matthyson halála után Leydeni János lett a város ura. Kihirdette törvényeit, melyek olyan számosak, szigorúak és bonyolultak voltak, hogy megjegyezni sem lehetett őket, nemhogy maradéktalanul betartani. Ily módon gyakorlatilag mindenki büntethetővé és törvényesen megölhetővé vált. Mivel az Úr igaz híveitől tökéletességet követelt, minden törvényszegés főbenjáró, Isten-ellenes bűnnek minősülhetett, és halállal büntethették.

Annak a gondolatnak a jegyében, hogy az új Jeruzsálem az igaz hívők egyenlőségének a hona, ahol nem lehetnek gazdagok és szegények, mindenkitől mindent elvettek. Mindent be kellett szolgáltatni, s az újraelosztást a még Matthyson által, kizárólag az idegenek közül kinevezett diakónusok intézték. Mindenki létfenntartása tőlük függött.

Elrendelték, hogy az egyéb javaiktól már korábban megfosztott polgároknak kivétel nélkül be kell szolgáltatniuk minden „fölösleges” élelmiszerüket és ruházatukat. „A fölösleges javak birtoklása” – prédikálta Duschentur, a Wahrendorfból érkezett próféta – „felfuvalkodottá és kormányozhatatlanná teszi az embereket. Így viszont valamennyien tudni fogják, hogy kinek köszönhetik, ha van mit enniük, és van mit magukra öltetniük a hideg ellen.”

Az új Dávid királynak, a wahrendorfi próféta szavainak megfelelően királylyá koronázott Leydeni Jánosnak köszönhetette, hogy él, aki élt.

Az új király első hadi sikerei után senki nem kételkedett benne, hogy ő Isten akaratából lett az új Jeruzsálem királya, s immár nem volt előtte gát. Fényes udvartartást alakított ki az egyre nagyobb szegénységben élő

városban. Bizalmasait, hű embereit magas rangra emelte. Volt főköstölőja, több lovászmestere, pompás ruhatárának felügyelője stb. stb. Kialakult az elit felvilága. A forradalom vezetőinek nagysága immár életszínvonaluk magasságában fejeződött ki. Amikor Knipperdolling aggályoskodik, mert a városban elterjedt a híre annak, hogy Jan házaseMBER létére bejárogat Lizához, a szolgálóhoz, Bockelson kioktatja: „Úgy beszélsz, mint egy tudatlan, szemellenzős burger vagy pápista szemforgató! Mintha nem tudnád, hogy a magunkfajta ember, aki közvetlen kapcsolatban áll a Mindenhatóval, nem követhet el bűnt! A szabályok csak a közönséges emberekre vonatkoznak, akik törvény híján úgy élnének, mint az állatok! Azt hiszed, Isten nem adta volna tudtomra, ha bűnt követnék el a szolgálóval? Talán nem olvastad a Bibliát? Hány felesége volt Ábrahámnak? Hát Jákobnak? Sőt még ágyasokat is tartottak a feleségeik mellett.”

A törvény felett állás azonban nem lehet nyilvánosan deklarált elv, s ha már a király törvénysértő gyakorlatát nem lehet a nyilvánosság elől elfedni, akkor a törvénysértést kell törvénné tenni.

A puritán városban meghirdették a többnejűséget. A prédikátorok az Ótestamentum alapján hirdették annak üdvös voltát. A többnejűséget különböző élethelyzetekben egyenesen kötelezővé tették, s ebben a puritán vallási és városi hagyománnyal élesen szemben álló gyakorlatban vitték tovább a nők alávetettségének, kiszolgáltatottságának hagyományát.

Gyereklányok tömegeit tették aszszonnyá. Jan Bockelson Knipper-

dolling tízéves leányát is sokadik feleségévé erőszakolta.

A forradalom vezető kádereinek az abszurditásba is futniuk kell a vezér után az erkölcsi pénzükért. Mert ha ők nem az igazság élharcosai, akkor csak élbűnösök lehetnek: „De hát gondold meg: ha – még kimondani is szörnyű – Bockelsen hamis próféta, akkor minden, amit eddig tettünk: a bálványok ledöntése, a hitetlenek kiűzése, a javaik elkobzása vagy az árulók megbüntetése – mindez nem Isten akarata volt, hanem közönséges rablás és gyilkosság! Akkor mi nem az új Izrael vagyunk, Isten választott népe, hanem szentségtörők, rablók és gyilkosok!” Ezzel utasította vissza Knipperdolling rokona figyelmeztetését, hogy vonják vissza a többnejűségi törvényt, mert ezt a város lakói már nem fogják eltűrni. Eltűrték.

Nincs az a szörnyűség, amely szörnyeteggé egyszerűsíthetné az elkövetőit. A személyes viszonyoknak, érzelmeknek az a mélyrétege, ahová a történettudomány nem hatol le, a regényíró felségterülete, Jan Bockelson és társai összetett érzelmeket mutatnak és keltének.

A forradalommal, pláne a terrortal nem azonosuló Liza, akit kezdetben úgy használt Jan, mint egy kiszolgáltatott, fogyatékos szolgálót használni szoktak, egy idő után és egy ideig meglátta Janban a társát. Akkor, amikor nemcsak átgázolt rajta, hanem sokáig vele maradt, kölcsönösen élvezhető erotikus játékokba vont be, és mesélt neki a gyerekkoráról, amelyet hozzá hasonlóan Jan is törvénytelen, megvetett magányos gyerekként töltött el, akitől a korabélieket eltiltották. A semmibe vett, kirekesztett Jan lelki önvédelemből, önérzetből fantáziavilágot épített ki egy igazi apával,

aki király valahol, szentekkel és angyalokkal, akik mellette állnak, védik őt. Ez az intenzíven átélt fantáziavilág alakult át prófétai látomásokká. Anyjától, apjától elhagyott, összevert, éheztetett szabóinashoz szállt le nagy fényességben az angyal, aki Isten üzenetét hozta. Azt az üzenetet, hogy vele valakinek, a legnagyobbnak tervei vannak. Olyan nagy tervei, amelyen kicsiny ő az e világi létben. Ezekkel az önérzetfenntartó látomásokkal élte túl Jan az egymásra halmozódó megaláztatásokat.

„Jan olyan megfoghatatlan volt és változékony, mint a füst vagy a hajnali köd: egyik percben szegény gyámoltalan fiúcska, a másikban komisz suhanc, ismét máskor gyöngéd barát, majd meg gonosz zsarnok, aki örömét leli a másik fájdalomban. Így aztán az én érzéseim is percről percre változtak iránta, és ma sem tudnám megmondani, melyik is volt az igazi, ha volt egyáltalán.” Így emlékezik Liza.

A sértő magatartás sérülésből ered. A sértő mögött mindig ott van a sérült.

A gideoni hőstettére készülő Matthyson olyan esetlenül üli meg a lovat, hogy a zsoldosok a háta mögött kinevetik. A dárdát megtartani is alig bírja, kétségbeesetten, halálfélelemmel küszködve készül lehetetlen küldetésére. „Mindhiába emlékeztettem rá magamat, hogyan bánt el Matthyson a kováccsal, meg a Szent Lambertben töltött rettenetes éjszakára: újra meg újra azt a sápadt, verejtékező arcot láttam magam előtt, meg azt, ahogy a mennyegzőn sorra csókol valamennyiünket, majd kibotorkál a lakodalmas teremből.”

Amikor a püspök csapatai elfoglalják a várost, iszonyatos mézszárlást rendeznek. Jan, a luxusban tobzódó király igen bátran és önérzetesen vi-

selkedett a püspök börtönében. Amikor a sötét cellában töltött három nap után mosdatlanul, rongyokban, bilincsben a püspök elé vezetik, aki megkérdi tőle, „Hát te meg miféle király vagy? Mire Jan: Hát te meg miféle püspök vagy?”

Knipperdolling nevelt lánya, Anna, akit hozzákényszerítettek Janhoz, akit számára undorító, gyűlöletes dolgokra kényszerített Jan az ágyban, aki Jan, apja és anyja iránti gyűlölettel eltelve szökött el otthonról, a rejtkehelyén egy idő után beleszeret Janba. Hevesen vágyódik rá és arra is, amitől undorodott, ami gyűlöletes volt a számára.

Anna és Liza az események után sok évvel Brugge-ben emlékezik Janra. Lizának ezek az utolsó szavai Janról: „Én soha nem gyűlöltem... Csak elgondolkodom rajta... például, amikor látom, hogy komisz kölykök macskát kínoznak... vagy egy kocsis a lovát üti... hogy vajon kivételesen gonosz szörnyeteg volt-e... vagy ő sem volt rosszabb, mint sokan mások, mint majdnem mindnyájan... csak éppen véletlenül igen magas polcra került, olyan helyre, ahol világosabban megmutatkozhat a bennünk rejlő gonoszság.

Mit tesz az író, amikor a szörnyűségek elkövetőinek szörnyetegségét ily módon feloldja, egy ellentmondásos egész részévé kicsinyíti? Mivel ezt anélkül teszi, hogy a szörnyűségeket bagatellizálná (elterjedt, de ostoba szóval relativizálná), arra a következtetésre vezet az olvasót, hogy a kivételes szörnyűségek elkövetéséhez nem kell kivételes szörnyetegnek lenni. Csak kivételes helyzetben kell lenni.

És ez fölöttébb ijesztő konklúzió. Rólad szól a mese, olvasó. Te is lehetsz szörnyeteg.